

УДК 338.432:637.1.006.83

В. І. Радько,
к. е. н., доцент кафедри організації аграрного бізнесу,
Національний аграрний університет біоресурсів і природокористування України
П. П. Бідула,
аспірант кафедри аграрного менеджменту,
Вінницький національний аграрний університет

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ МОЛОКОСИРОВИНИ — ОСНОВА НАРОЩЕННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

V. Radko,
candidate of economic sciences, associate professor of the department of entrepreneurship and agribusiness organization
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
P. Bidula,
postgraduate student of the department of agrarian management, Vinnytsya National Agrarian University

QUALITY INCREASE OF MILK RAW AS A BASIS OF MILK PROCESSING UKRAINIAN ENTERPRISES EXPORT POTENTIAL INCREASE

Сучасний рівень виробництва молока свідчить, що більшість сільськогосподарських підприємств недоотримують значну частину коштів через невисокий рівень якості молока, яке надходить на молокопереробні підприємства.

Доведено, що з метою посилення відповідальності за виробництво якісного молока сільськогосподарськими підприємствами необхідно прийняти Технічний регламент "Виробництво сирого молока і управління безпекою та якістю", який адаптований до вимог ЄС.

Дослідженням встановлено, що співвідношення між сільськогосподарськими підприємствами і особистими селянськими господарствами в постачанні молочної сировини на переробні підприємства не дає можливості вирішити проблему поліпшення якості молока, а в кінцевому результаті і молокопродуктів. У господарствах населення немає реальних можливостей проводити роботу по впровадженню сучасних технологій утримання, годівлі, селекції та ін.

Аналізуючи вітчизняну законодавчу базу, неможливо знайти законодавчий акт, який встановлює нормативи якості щодо органічної молоко продукції і відповідно механізм державної підтримки вітчизняного товаровиробника органічного молока.

The current level of milk production shows that most agricultural enterprises are losing a significant part of the income because of the low level of quality of raw milk sold to dairy processing enterprises.

It is proved that to strengthen the responsibility for the production of high-quality milk by agricultural enterprises it is necessary to adopt the Technical Regulation "Production of raw milk and management of safety and quality", which is adapted to the requirements of the EU.

The research shows that the relationship between agricultural enterprises and private households in the supply of dairy raw materials to processing enterprises does not allow solving the problem of improving the quality of milk and dairy products in the final result. The private households haven't real opportunity to carry out work on introduction of modern technologies of keeping, feeding, breeding, etc.

Analyzing the domestic legislative base, it is impossible to find a legislative act that establishes quality standards for organic milk products and the mechanism of state support for domestic producers of organic milk accordingly.

Ключові слова: якість, молоко, переробне підприємство, господарство населення, сільськогосподарське підприємство.

Key words: quality, milk, processing enterprise, private household, agricultural enterprise.

Підписання угоди про Асоціацію з Європейським Союзом відкриває для наших товаровиробників європейський ринок. Постає завдання виробляти молоко такої якості, щоб

воно відповідало вимогам європейських стандартів.

Стандарти якості молока країн ЄС значно вищі, ніж в Україні. Молоко, яке за нашими

Таблиця 1. Надходження молока та молочних продуктів на переробні підприємства, тис. т

Показник	2016 р.	2015 р.	2016 р. до 2015 р., %
Загальні обсяги надходження молока сирого	4182,7	4251,2	98,4
Куплено	3709,7	4089,8	90,7
У тому числі від: сільськогосподарських підприємств	2511,9	2743,7	91,6
господарств населення	1197,8	1346,1	89,0
Прийнято для переробки на давальницьких засадах	440,9	137,8	319,9
Надійшло на переробку власного молока	32,1	23,6	136,2

стандартами відноситься до I і II гатунку, стандартом ЄС визначається, як непридатне для використання, а такого молока ми виробляємо до 70%. Лише молоко екстра та вищого гатунку задовольняють вимоги європейських стандартів. Основними вимогами до господарства-постачальника сирого молока для виробництва продукції, призначеної для експорту в ЄС є: відповідність молока стандартам ЄС; обов'язкова ідентифікація усіх тварин; здорове поголів'я, підтвержене регулярними ветеринарними дослідженнями; облік молока, отриманого від хворих корів; забезпечення дотримання гігієни доїння, зберігання та транспортування молока; додержання стандартів годівлі, утримання та догляду за тваринами.

ОГЛЯД ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні, методичні та практичні аспекти функціонування підприємств молокопродуктового комплексу розглянуті в працях Л.В. Балабанової, П.С. Березівського, З.М. Борисенко, І.З. Должанського, Т.О. Загорної, М.М. Ільчука, С.М. Кваші, Д.Ф. Крисанова, Н.В. Осипова, М.К. Пархомця, С.О. Шевельової, О.М. Шпичака та інших учених. Ці наукові дослідження дуже важливі, однак їх недостатньо для вирішення проблем, пов'язаних з особливостями функціонування молокопереробних підприємств на ринку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій щодо законодавчого регулювання вимог щодо посилення відповідальності сільськогосподарських товаровиробників за виробництво якісного молока.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У 2016 р. на переробні підприємства надійшло 4182,7 тис. т молока та молокопродуктів, або на 1,6 % (68,5 тис. т) менше порівняно з 2015 р. Слід зазначити, що сільськогосподарські підприємства зменшили продаж молока та молокопродуктів проти 2015 р. на 8,4% (231,8 тис. т), господарства населення — на 11% (148,3 тис. т) (табл. 1). До того ж, як позитив, у 2016 р. порівняно з 2015 р. зберігалось збіль-

шення (на 0,6%) питомої ваги молока та молокопродуктів купленого переробними підприємствами у сільськогосподарських підприємствах до 67,7%, з одночасним зменшенням (на 0,6 %) у господарствах населення — до 32,3 %.

Найбільше закуплено молока в 2016 р. (від 329 до 655 тис. т) на переробні підприємства від усіх категорій господарств Вінницької, Полтавської та Черкаської областей.

Значним резервом збільшення виробництва молокопродуктів є нарощування заготівлі та підвищення якості молока від господарств населення. У 2016 р. товарність молока в господарствах населення становила лише 15,6 %, що на 1,3 % менше 2015 р.

Господарства населення Черкаської та Запорізької областей мають найвищу товарність молока (відповідно 70 та 33,6 %), а Кіровоградської та Одеської областей — найменшу (відповідно 0,2 та 0,5 %).

Від господарств населення Донецької та Закарпатської областей молоко на переробні підприємства не надходило, а Волинською, Чернівецькою областями дані не оприлюднювалися з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності інформації.

Якісні показники молока, яке надійшло у 2016 р. на переробні підприємства від сільськогосподарських підприємств, мають наступну динаміку порівняно з 2015 р. Так, кількість молока "екстра" збільшилася на 118 тис. т (47,6%), вищого гатунку — на 73 тис. т (8,6%), другого — на 47 тис. т (41,6%), несортного — на 1 тис. т (20%), а першого зменшилася на 141 тис. т (11,8%).

У 2016 р. на переробні підприємства надійшло молока від сільськогосподарських підприємств переважно першого та вищого гатунків — відповідно 42% та 36,7%. Лише 14,6% молока, що надійшло на переробку, мало гатунок "екстра". Господарства населення 85,8% молока реалізували другим гатунком, першим — лише 9%.

Слід зазначити, що у 2016 р. молоко гатунку "екстра" реалізовувалося сільськогосподарськими підприємствами шести областей. Найбільше реалізували три області, а саме:

Таблиця 2. Порівняльна характеристика гігієнічних показників якості сирого коров'ячого молока в окремих країнах світу

Країна	Нормативи показників	
	Вміст бактерій, тис./см ³	Соматичні клітини, тис./см ³
Норвегія	20	150
Данія	30	200
Більшість країн ЄС	50-100	400
Україна	300 (вищий гатунок) 500 (1 гатунок) 3000 (2 гатунок)	400 (вищий гатунок) 600 (1 гатунок) 800 (2 гатунок)

Полтавська (93,3 тис. т), Київська (56,6 тис.) та Вінницька (53,6 тис. т), а у восьми областях інформація визначена як конфіденційна.

Сільськогосподарські підприємства 16 областей реалізовували молоко вищого гатунку. Більше середнього показника, від загального закупленого молока у перерахунку на молоко встановленої базисної жирності, по Україні (36,7%) реалізували шість областей: Вінницька, Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Миколаївська та Херсонська.

Сільськогосподарські підприємства 21 області реалізували молоко першого гатунку.

Досить велику частку молока другого гатунку реалізували підприємства Івано-Франківської (58 % від загального обсягу, або 6,9 тис. т) та Сумської (27,5 %, або 44,8 тис. т) областей.

Негатункове молоко надходило на переробні підприємства від сільськогосподарських підприємств 8 областей, найбільше — від Полтавської (1424 т, або 0,3 % від загального обсягу), Вінницької (680 т, або 0,2 %) та Черкаської (680 т, або 0,4 %) областей.

Дослідженням встановлено, що співвідношення між сільськогосподарськими підприємствами і особистими селянськими господарствами в постачанні молочної сировини на переробні підприємства не дає можливості вирішити проблему поліпшення якості молока, а в кінцевому результаті і молокопродуктів. У господарствах населення немає реальних можливостей проводити роботу по впровадженню сучасних технологій утримання, годівлі, селекції та ін. [1]. Хоча потрібно зазначити, що вищеназвані процеси здійснюються не на належному рівні і в сільськогосподарських підприємствах. І в дійсності, що навіть в умовах дефіциту молока його якості як і раніше не приділяється належної уваги, і воно часто не відповідає вимогам ДСТУ 3662-97 "Молоко заготовельне". Відомо, що переробні підприємства оснащені високотехнологічним обладнанням не можуть використовувати будь-яку сировину і при цьому виробляти якісну продукцію [2].

Зазначимо, що окрім питань якості та безпеки, проблемним залишається створення роз-

виленої сертифікованої мережі для збирання молока. Хоча окремі молокопереробні підприємства створюють мережі по збору молока з приймальними пунктами, оснащеними сучасним холодильним і лабораторним обладнанням та інше.

За статистичними даними, загальна кількість купівельних пунктів, які приймали молоко від господарств населення, на 01.01.2017 р. становила 2792 од., що менше проти 01.01.2016 р. на 1543 од. По областях кількість купівельних пунктів, що закуповують молоко від господарств населення, має велику строкатість. Так, якщо у Кіровоградській, Луганській та Харківській областях їх налічувалося відповідно 1, 1 та 3 од., то у Рівненській, Вінницькій, Хмельницькій та Миколаївській — 507, 411, 364 та 234 од. Із загальної кількості незбираного молока, купленого в господарствах населення (1161,4 тис. т, у натуральному виразі), охолоджено до 10°C лише 489,4 тис. т, або 42 %. Найменше охолоджено молока в Чернігівській (2%), Тернопільській (10%) та Дніпропетровській (16%) областях.

Практично усі молокопереробні підприємства сировини, яка надходить від господарств населення проходить додаткову пастеризацію, щоб воно відповідало всім необхідним нормам безпеки. Проте, поки не носить масового характеру, і проблема з якістю надходить на підприємства сировини залишається в цілому невирішеною [3].

На основі ДСТУ 3662-97 "Молоко заготовельне" молоко повинно закуповуватися у господарствах, де утримуються здорові корови. Молоко після доїння повинно бути профільтроване і охолоджене (замерзання не допускаються), без сторонніх, не властивих свіжому молоку присмаків і запахів. У молоці не допускається вміст інгібіторів, мийно-дезінфікуючих речовин, консервантів, формаліну, соди, аміаку, перекису водню, антибіотиків та інших сторонніх речовин.

Порівняльний аналіз якості вітчизняної молочної сировини і провідних країн світу дозволив встановити, що в Україні молоко, що заготовляється у виробників поділяється на три

Таблиця 3. Порівняльні дані по середньому вмісту жирів і білка в молоці в окремих країнах світу

Країна	Вміст у молоці, %	
	жир	білок
Німеччина	4,10	3,50
Франція	4,10	3,20
Швеція	4,30	3,50
США	3,50	3,10
Австралія	4,10	3,20
Нова Зеландія	4,85	3,63
Україна	3,65	3,00

гатунки (ДСТУ 3662-97), а в ЄС — лише один сорт, у США — 4 гатунки [4]. Перший сорт — питне молоко, тобто використовується в цілісному вигляді. Другий сорт — молоко, з якого виготовляють кисломолочну продукцію (йогурти, кефіри і т.п.). Третій сорт — придатне для виробництва масла, сухого молока. Четвертий — молоко, яке може бути використаним лише на корм худобі. Істотні відмінності існують також між показниками заготовлюваного молока в Україні та країнах ЄС і за загальною кількістю мікроорганізмів, соматичних клітин (табл. 2).

Зазначимо, що подібна ситуація спостерігається також й за багатьма іншими показниками безпеки, які не узгоджуються із Директивою 92/46 та Постановою ЄС 852/2004, 853/2004 і 854/2004 — це стосується гормонів, пестицидів, мікотоксинів, антибіотиків, токсичних елементів. У нас не збігаються не тільки переліки цих показників та їх норми, але, і одиниці вимірювань таких показників, як вміст жиру і білка (табл. 3). Крім того, в ЄС висуваються більш жорсткі вимоги щодо зберігання молока, а саме, при заготівлі молока протягом дня температура охолодження повинна бути мінус 6°C, при транспортуванні — мінус 10°C [5]. На жаль, молокопереробні підприємства не завжди виконують ці вимоги, що негативно відображається на термінах зберігання продукції. Внаслідок цього, значна кількість переробників, намагаючись по можливості скоротити термін зберігання вихідної сировини, в окремих випадках проводять додаткову підготовку сировини з використанням термізації.

Як видно з порівняльних даних таблиці 3, в Україні ще потрібно багато докладати зусиль щоб вийти на рівень якісних показників європейських країн. Проте для гармонізації вітчизняного законодавства щодо якості молока у відповідності до європейських вимог потрібен час. Більшість керівників Міністерства аграрної політики та керівники сільськогосподарських молокопереробних підприємств вважають, що необхідно був перехідний період тривалістю

3—4 роки, коли б одночасно діяли і "нові" і "старі" стандарти якості молока [6].

Прикладом відповідного підходу до якості молокосировини є діяльність ТОВ "Білоцерківського молококомбінату", де розробляється і впроваджується система якості НАССР, що гарантує стабільну якість і безпеку молочної продукції. Сировинна база даного молокопереробного підприємства зорієнтована тільки на молоко високотехнологічних сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств, які спроможні поставляти молоко із високими показниками жиру і білка, а також мають менший рівень обсіменіння мікроорганізмами, ніж молоко від господарств населення.

Розглядаючи проблему якості молока з позиції забезпечення конкурентоспроможності продукції необхідно розглянути питання екологічності. Так, дослідження кормових раціонів годівлі дійного стада сільськогосподарських підприємств, де запроваджені принципи промислового виробництва молока використовуються різноманітні мікроелементи та кормові добавки з метою максимального використання генетичного потенціалу корови. Проте у наукових дослідженнях не розкрито як відображається використання стимуляторів на якість молока [7]. Аналізуючи вітчизняну законодавчу базу неможливо знайти законодавчий акт, який встановлює нормативи якості, щодо органічної молока продукції і відповідно механізм державної підтримки вітчизняного товаровиробника органічного молока.

Нині в Україні еталоном якості є молоко вироблене господарствами асоціації ЕтноПродукт, яка успішно реалізується в торгових закладах Києва. Відповідно до міжнародних вимог, ферми ЕтноПродукт забезпечують постійний доступ корів до відкритого повітря та вільного випасу, вигодовування власними органічними кормами, природні засоби профілактики захворювань та лікування, гуманне ставлення до тварин тощо.

Зазначимо, що раціон корів складається лише з сертифікованих органічних кормів: свіжих трав, сіна, сінажу й соломи, органічного фуражного зерна. Підприємства групи ЕтноПродукт не застосовують примусову відгодівлю тварин. Корови не отримують гормонів росту, синтетичних стимуляторів та кормових добавок, штучних збудників апетиту. Телята, народжені на фермах ЕтноПродукт, отримують натуральне органічне молоко щонайменше 12 тижнів [8].

Одержане молоко відразу охолоджується, що дає змогу зберегти природну бактерицид-

ну властивість молока та подовжує термін його зберігання. Виробництво продукції ЕтноПродукт на всіх етапах ретельно контролюється сертифікаційними органами: перевіряється стан ґрунту, умови догляду за тваринами, умови зберігання продукції, транспортування, продажу тощо. Нині всі виробничі процеси ЕтноПродукт сертифіковані відповідно до вимог Євросоюзу та контролюються Інститутом екологічного маркетингу (ІМО, Швейцарія).

ВИСНОВКИ

Враховуючи необхідність посилення контролю за якістю виробництва молока необхідно запровадити Технічний регламент "Виробництво сирого молока і управління безпекою та якістю", в якому повинні бути зазначені вимоги до організації виробничого контролю, які включають таке, що: виробник зобов'язаний організувати виробничий контроль за системою ХАССП, GMP або за іншими системами забезпечення безпеки та якості сирого молока; документація з виробничого контролю затверджується керівником організації, індивідуальним підприємцем або уповноваженою особою у встановленому порядку; юридичні особи чи індивідуальні виробники молока зобов'язані надавати інформацію за результатами виробничого контролю на вимогу уповноваженого органу виконавчої влади в межах його компетенції; за умови фосмажорних ситуацій, порушення процесів виробництва, які створюють загрозу життю чи здоров'ю громадян та тварин, майну, довкіллю виробники зобов'язані інформувати спеціально уповноважений орган виконавчої влади, що здійснює функції державного нагляду та контролю, а також їх органи на місцях у межах компетенції визначеної законом.

Література:

1. Свиноус І.В. Організаційно-економічні засади виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України [Електронний ресурс] / І.В. Свиноус, Л.С. Іванова // Сталий розвиток економіки. — 2014. — № 3. — С. 91—96.
2. Про молоко в Україні і світі... [Розмова з директором Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки" академіком П.Т. Саблуком] / Т. Антоненко // Молочна промисловість. — 2009. — № 1. — С. 11—21.
3. Полупан Ю. Бізнесова привабливість племінного молочного скотарства / Ю. Полупан, П. Шаран // Пропозиція. — 2008. — № 10. — С. 118—120.

4. Канцевич С.І. Якість як основна складова підвищення економічної ефективності виробництва молока в Україні / С. І. Канцевич // Економіка АПК. — 2010. — № 2. — С. 35—41.

5. Ільчук М.М. Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України / М.М. Ільчук. — К.: Нічлава, 2004. — 312 с.

6. Саблук П.Т. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні: монографія / За ред. П.Т. Саблука і В.І. Бойка. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 340 с.

7. Пархоμεць М.К. Організаційно-економічні основи розвитку молокопродуктового підкомплексу в ринкових умовах: монографія / М.К. Пархоμεць. — Тернопіль: Економічна думка, 2005. — 345 с.

8. Мовчанюк А.В. Концентрація молочного скотарства як чинник підвищення його ефективності / А.В. Мовчанюк // Економіка та управління АПК. — 2014. — № 1. — С. 57—61.

References:

1. Svyynous, I.V. and Ivanova, L.S. (2014), "Organizational and economic principles of milk production in agricultural enterprises of Ukraine", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 3, pp. 91—96.

2. Antonenko, T. (2009), "About milk in Ukraine and the world...", *Molochna promyslovist'*, vol. 1, pp. 11—21.

3. Polupan, Yu. and Sharan, P. (2008), "Business attractiveness of breeding dairy cattle breeding", *Propozytsiia*, vol. 10, pp. 118—120.

4. Kantsevych, S.I. (2010), "Quality as the main component of increasing the economic efficiency of milk production in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 35—41.

5. Il'chuk, M.M. (2004), *Efektivne funktsionuvannia molokoproduktovoho pidkompleksu Ukrainy* [Effective functioning of the dairy product subcomplex of Ukraine], Nichlava, Kyiv, Ukraine.

6. Sabluk, P.T. (2005), *Ekonomika vyrobnytstva moloka i molochnoi produktsii v Ukraini* [Economics of milk production and dairy products in Ukraine], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

7. Parkhomets', M.K. (2005), *Orhanizatsijnno-ekonomichni osnovy rozvytku molokoproduktovoho pidkompleksu v rynkovykh umovakh* [Organizational-economic bases of development of milk subcomplex in market conditions], *Ekonomichna dumka*, Ternopil, Ukraine.

8. Movchaniuk, A.V. (2014), "Concentration of dairy cattle as a factor in increasing its efficiency", *Ekonomika ta upravlinnia APK*, vol. 1, pp. 57—61.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2017 р.